

Ірина Терещенко,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

СУЧАСНА БІБЛОТЕЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО РИНКУ

Стаття присвячена висвітленню особливостей та проблем формування національного інформаційного ринку та сучасній діяльності бібліотек.

Ключові слова: інформаційний ринок, інформаційний продукт, бібліотека, бібліотечні послуги, інформація, інформаційне забезпечення, Інтернет.

Зростання інформаційних потреб суспільства, спрямованих на отримання повної, достовірної та своєчасної інформації, створює передумови для розвитку виробництва інформаційних і програмних продуктів і послуг. В умовах ринкової економіки формується динамічне ринкове середовище у сфері обігу інформаційних ресурсів, у якому бібліотеки вже стали активними учасниками та вже сьогодні пропонують цілий спектр електронних інформаційних продуктів та послуг своїм користувачам. Цей процес розвивається та має великі перспективи. Електронні ресурси поступово стають основним джерелом інформації та забезпечують нову перспективу для бібліотек як сучасних інформаційних центрів.

Економічні проблеми адаптації бібліотеки до нових соціоекономічних умов розвитку висвітлено в дослідженнях Ю. А. Горшкова, В. К. Ключова, С. Д. Колегаєвої, Н. М. Кушнарєнко, Л. Г. Петрової, О. М. Ястребової. На розгляд сучасного стану ринку інформаційних продуктів і послуг спрямовані розвідки О. В. Башун, В. В. Брежнєвої, В. М. Брижко, Р. С. Гіляревського, Г. Р. Громова, Г. З. Залаєва, В. О. Мінкіної, Л. Г. Петрової, І. І. Родіонова, А. В. Цветкової, А. І. Чорного, О. Ю. Чубукової, Н. Н. Єрмоленко. Прогнозним та стратегічним аспектам розвитку бібліотек в інформаційному суспільстві присвячені праці А. Галімора, В. М. Горового, І. О. Давидової, М. Я. Дворкіної, В. Б. Дивинського, Н. В. Жадько, В. О. Ільганаєвої, Л. Й. Костенка, В. М. Резонової, М. І. Сенченка, М. С. Слободяника, В. К. Степанова, І. М. Суислової, А. С. Чачко, Я. Л. Шрайберга, Т. В. Єршової.

Закон України «Про науково-технічну інформацію» дає визначення інформаційному ринку: «Інформаційний ринок – це система

економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг» [1].

Поряд з поняттям «інформаційний ринок» вживають також «ринок інформаційних продуктів та послуг», «ринок інформації» та ін. Одні дослідники вважають їх синонімами, інші намагаються розмежувати, вважаючи поняття «інформаційний ринок» значно ширшим, оскільки воно охоплює не тільки інформаційні послуги та продукти, а й апаратні засоби опрацювання інформації, телекомунікаційне обладнання, програмне забезпечення, рекламні, освітні й консалтингові послуги, послуги з технічного забезпечення тощо.

Інформаційний ринок являє собою сферу товарного обміну, де виникають і реалізуються відносини, пов'язані з процесом купівлі-продажу, і має місце конкретна діяльність з організації руху інформаційних продуктів від виробників до споживачів. Поняття ринку того чи іншого інформаційного продукту для інформаційної структури надзвичайно важливе: цей термін дає змогу визначити усю сукупність інформаційних структур, що функціонують у цій системі обміну, а це дає можливість виявити потенційних і реальних конкурентів і споживачів. Такі відомості є основою для аналізу діяльності інформаційної структури, планування її стратегії й тактики.

Структура інформаційного ринку безпосередньо пов'язана з інформаційними потребами. Формування інформаційного ринку відбувається водночас з розвитком інформаційної індустрії [2].

В Україні є всі умови для формування та регулювання національного інформаційного ринку. Спираючись на існуючі ринкові механізми, світовий досвід та рекомендації, можна визначити організаційні й економічні аспекти створення вітчизняного ринку інформаційних продуктів та послуг (ІПП), виявити його труднощі й проблеми. До організаційних аспектів належить вирішення питань нормативно-законодавчої бази, правового захисту, структуризації за формами власності, підпорядкованістю та виробничими проектами інформаційних структур, розбудови інфраструктури [3].

На жаль, в Україні інтелектуальний продукт сьогодні оцінюється дуже низько. Використання інформаційних продуктів та послуг найчастіше не дає швидких результатів, але саме вони є рушійною силою прогресу, і тому потрібно вирішити цілий ряд проблем. Серед них найважливішими є такі:

– підвищення ролі комерційних структур у фінансуванні закупівель матеріальних інформаційних засобів, розвитку телекомунікацій, мереж зв'язку, поповненні інформаційних фондів;

– надання інформаційній сфері пріоритету, у зв'язку з чим належить здійснити відповідний перерозподіл бюджету, розширити можливості отримання інвестицій тощо;

– забезпечення й захист авторських прав;

– налагодження державного статистичного обліку наявності баз даних, обчислювальної техніки, створення системи матеріального забезпечення, надходження оперативних даних про виробників і споживачів інформації, про посередників, операторів мереж зв'язку, про потребу в кадрах тощо [4].

На думку фахівців, ефективне застосування інформаційного ринку передбачає такі умови:

– актуальність, повнота, вчасність та достовірність інформації, що використовується;

– недопущення несанкціонованого поширення, використання й порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації;

– запобігання негативним наслідкам практичного застосування інформаційних технологій у відповідних галузях та сферах національного господарства;

– опора на теоретичні узагальнення та наукові обґрунтування, які реально сприятимуть прискореному й рівномірному розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Формування інформаційного ринку передбачає інституційне, організаційне та ресурсне забезпечення. Наявне відставання України у формуванні повноцінного інформаційного ринку зумовлюється такими чинниками:

– низькою ефективністю використання фінансових, матеріальних, кадрових ресурсів, спрямованих на інформатизацію, впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій у виробничу та соціально-економічну сферу;

– наявним відставанням інформаційної інфраструктури (ідеться про технології електронного бізнесу, електронних бірж та аукціонів, електронних депозитаріїв тощо);

– у край повільним запровадженням інфраструктури для надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування юридичним і фізичним особам інформаційних послуг з використанням мережі Інтернет;

– нерівномірністю забезпечення можливості доступу населення до комп'ютерних і телекомунікаційних засобів, поглиблення «інформаційної нерівності» між окремими регіонами, галузями економіки та різними верствами населення [5].

У цивілізованому світі бурхливо розвиваються цифрові технології, відбувається колосальний щосекундний обмін інформацією та знаннями. Проте за кількістю комп'ютерів на тисячу жителів Україна відстає від середньосвітового рівня у 3,5 раза (від ЄС – майже у 10 разів), а за кількістю інтернет-хостів на тисячу жителів від середньосвітового рівня – у 15,6 раза, ЄС – у понад 45 разів.

За даними досліджень компанії Miniwatts Marketing Group, Україна в десятці країн Європи, у яких налічується найбільша кількість користувачів Інтернету, посідає останнє місце.

Видання Ukrainian Watcher зазначає, що за великої кількості програмістів високого класу в Україні мало великих популярних інтернет-проектів [6].

Сьогодні поєднуються сучасні високотехнологічні інформаційно-місткі матеріальні виробництва та інформаційно-технологічні й комунікаційні галузі сфери послуг. У всьому світі сфера послуг (торгівля, фінанси, платежі, податки, продаж квитків, замовлення на готелі й ресторани, транспорт, ремонт, телефонізація, телебачення, радіомовлення, ЗМІ, наукові дані, інновації, проекти, технології, дослідження ринків, пошукові системи, менеджерські, бухгалтерські, програмні послуги тощо) стає онлайнвою, дистанційною, миттєвою, недорогою, необмеженою у своїй потужності й масштабах.

Проте в Україні поки що цей сектор розвивається досить повільно й односторонньо, в основному як комутаційна система. По-перше, послуги Інтернету є недоступними для основної частини населення через технічні причини, відсутність необхідних інфраструктурних комплексів (як у сільській місцевості і віддалених районах), надвисокі тарифи за входження й отримання інформації з мережі. По-друге, надто дорогими для домашнього використання залишаються комп'ютери з інсталяційними й сервісними приладами. Це не дає змоги розширити кількість користувачів інформаційно-технологічних (ІТ) послуг і серйозно збільшити їх обсяг. По-третє, державні органи та установи все ще продовжують використовувати неелектронні способи поширення інформації, листування, прийому й передачі довідок, документів, платежів, розміщення замовлень, здійснення продажів і закупівель тощо. Також гальмується розширення сфери інформаційно-електронних послуг і внаслідок обмеженості складу та низької якості продуктів, що розповсюджуються в онлайн-режимі: товарів, послуг, інформації, програм, з'єднання з пошуковими системами, трейдингу, банкінгу, зведення новин тощо. Пов'язано це з дещо низькою конкуренцією на ринку інтернет-послуг, монополізацією аналогового кабельного зв'язку, низькою

технічною й програмною забезпеченістю сервіс-провайдерів, а також незначним за масштабами попитом на послуги веб-комерції [7].

Більш високу динаміку має розвиток мобільних комутаційних послуг. Найпопулярніший спосіб доступу – підключення на домашній комп'ютер або ноутбук. Цікаво, що, за словами керівника проекту Opinion компанії InMind I. Дубінського, близько половини жителів сіл користуються Інтернетом за допомогою мобільного телефону.

За даними компанії InMind, 32 % (або 12,6 млн) українців віком від 15 років користуються Інтернетом раз на місяць і частіше. Близько 3,2 млн з них живуть у шести найбільших містах країни, 4,8 млн – в інших містах з населенням понад 50 тис. жителів, 4,6 млн – у містах та селах з населенням менше 50 тис. осіб. 21 % інтернет-користувачів, або 8,2 млн осіб, користуються всесвітньою мережею щоденно або майже щоденно. Найбільшу частку аудиторії (59 %) становлять молоді особи 15–29 років. Людей віком від 60 років серед інтернет-користувачів лише 3% [8].

Однак, незважаючи на надзвичайний щорічний ефект масштабу (кількість абонентів мобільної телефонії збільшується щорічно у 2,5–3 рази), компанії-оператори здійснюють політику надвисоких тарифів.

Сьогодні законодавство, яке сприяє розвитку й нормалізує відносини на інформаційно-електронному ринку України, усе ще потребує вдосконалення. Це стосується підтримки конкуренції в інформаційно-технологічних мережах, формування тарифів, захисту прав користувачів, безпеки інформації, приховування, зловживання комерційною інформацією та інші суспільно значущі відносини.

Принципове значення має також раціональна організація електронного (онлайн) ринку – сфери обміну й торгівлі інформацією. Спираючись на досвід високорозвинутих країн, можна виділити декілька особливостей його функціонування. Цей ринок у переважній більшості – віртуальний (нефізичний) і максимально асиметричний щодо розподілу інформації про товари між продавцем і покупцем. Наслідком є ефект недовіри, що панує на ринку.

Інформаційний ринок не є просторовим, а тому є потенційно необмеженим у масштабах концентрації операцій; така необмеженість ринку впливає з універсальності й нестаріння його продукції та безкінечної вирішальної спроможності його комунікаційних, демонстраційних і платіжних систем [7].

Специфічна особливість попиту на бібліотечно-інформаційну продукцію полягає в тому, що він за своїм характером відзначається чіткою сегментованістю й зазвичай індивідуалізованістю. Відомо, що

споживацький попит на друковану та іншу продукцію, якою володіє бібліотека, а також на її інформаційну продукцію формував читач, а сучасний споживач переважно не є носієм такого попиту через зменшення інтересу до читання. Зміни в структурі попиту в бік збільшення частки машинозчитуваної інтелектуальної продукції поставили бібліотеки, з їх традиційною паперовою технологією, у невідгдане становище, відразу скоротивши сферу їх впливу. Ситуацію погіршила незадовільна матеріально-технічна база і відсутність фінансів на переустаткування сучасною комп'ютерною технікою. На зміну й зменшення читацького попиту вплинув загальний спад у духовному житті українського суспільства, особливо молоді. Соціологи констатують зниження потреби в читанні (за результатами останніх опитувань, проведених бібліотеками, половина респондентів не мають потреби в користуванні бібліотекою), пояснюючи це не тільки поширенням ПК та аудіовізуальної техніки, а й зменшенням вільного часу людей, змушених витратити його на пошуки додаткового заробітку. Усе це змусило бібліотеки шукати інші шляхи й методи формування своєї споживацької аудиторії.

Бібліотечно-інформаційний ринок має яскраво виражену сегментованість, яка нерідко доходить до того, що індивідуальний споживач розглядається як окремий ринковий сегмент. Це пояснюється як якостями самої бібліотечно-інформаційної продукції, характером її споживацької цінності, так і її роллю в процесі обміну [9].

Протягом багатьох років бібліотеки жили без конкуренції. Проте тепер вона з'явилася: ідеться про нові інформаційні технології, про виникнення електронних журналів і книг, усесвітньої мережі Інтернет. Це значить, що тепер бібліотеки не можуть бути бездіяльними й чекати, коли читачі прийдуть до них у пошуках інформації. З'явилася нова категорія спеціалістів – посередників-провайдерів, що гарантують надання на комп'ютер користувача необхідної йому інформації за невелику плату. Нині бібліотеки, незалежно від носіїв інформації та поділу ресурсів, вступили в нову еру – еру мереж, електронних документів і віртуальної реальності [10].

У Законі України «Про Національну програму інформатизації» підкреслюється роль бібліотеки в процесі формування нового інформаційного суспільства [11]. Розвиток глобальної інформаційної мережі Інтернет та збільшення кількості електронних ресурсів висуває нові умови для існування наукових бібліотек як провідників у світовому інформаційному середовищі, що спричиняє необхідність підвищення ефективності пошуку в електронних каталогах та бібліографічних базах даних.

Сьогодні бібліотеки почали створювати власні інформаційні про-

дукти, купують обладнання, програми, налагоджують зв'язки з іншими бібліотеками та організаціями. Усе це робиться для того, щоб зробити свої фонди широкодоступними, наблизити їх до користувача, навчити його орієнтуватися в них, виокремити з величезного потоку інформації тільки найнеобхідніше і, нарешті, щоб надати своїм абонентам у користування якнайбільше світових інформаційних ресурсів.

Бібліотечні установи не можуть залишатися осторонь від зростаючого потоку електронної інформації. Адже широкомасштабне виробництво інформації в електронній формі та величезна кількість джерел, що існують винятково в електронному вигляді, створюють середовище, у якому бібліотека повинна опанувати віртуальні ресурси не тільки для споживання інформації, а й для того, щоб заявляти про себе, надаючи мережі інформацію про свої фонди та послуги [10].

Стрімке зростання ефективності бібліотечних інформаційних баз може бути досягнуте через розвиток кооперативних зв'язків між бібліотеками за допомогою електронних ліній зв'язку. Цим досягаються спеціалізація комплектування бібліотечних закладів, доступ до будь-яких масивів інформації, сумірних із загальним обсягом усієї інформації в бібліотечних закладах України, забезпечення глибинного, вузькотематичного інформаційного пошуку. Усе це дає змогу не лише дієвіше забезпечувати інформаційні потреби усіх категорій користувачів, а й достойніше представляти Україну в глобальному інформаційному просторі [12].

Нова Концепція створення єдиної інформаційної бібліотечної системи також базується не лише на автоматизації окремої бібліотеки. Її головна мета

– підвищення ефективності використання, забезпечення доступності документів, які зберігаються в бібліотечних, архівних та музейних фондах, шляхом створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI». Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

– створення єдиного національного депозитарію електронних бібліотечних ресурсів; єдиної інформаційної інфраструктури, яка б охоплювала бібліотеки та архівні установи й забезпечувала належний рівень роботи працівників зазначених установ з використанням сучасних інформаційних технологій; базових центрів переведення в електронну форму документів, які зберігаються в бібліотечних, архівних та музейних фондах; єдиного веб-порталу «Бібліотека-XXI»; інтранет-мережі бібліотечних установ з можливістю інтеграції у вітчизняні наукові та освітні мережі, зокрема УРАН, УАРНЕТ, GEANT, з використанням грид-технологій;

– створення умов для інтеграції системи у відповідні зарубіжні бібліотечні системи;

– проведення наукових досліджень щодо вдосконалення інтелектуальних технологій пошуку та аналітичної обробки електронних інформаційних ресурсів, а також упровадження і використання програмного забезпечення для інформатизації бібліотек та архівних установ тощо [13].

Як відомо, одним з основних завдань бібліотеки є створення вторинної інформації. Електронні довідково-бібліографічні ресурси й комунікаційні технології значно збільшують надійність та ефективність довідкового апарату (бібліотечні каталоги, бібліографічні бази даних, енциклопедичні, довідкові видання в електронній формі) і дають можливість отримувати відомості з більшої кількості різних джерел, у тому числі й з бібліотек багатьох країн світу. Це дає змогу істотно розширити кількість реально виконуваних бібліографічних запитів, прискорити й поліпшити ефективність їх виконання [10].

Що стосується бібліотечних послуг, то такі послуги – це результат діяльності, корисний ефект праці бібліотеки щодо задоволення інформаційних потреб користувачів.

Предметом бібліотечної послуги можуть бути: документи або їх копії, бібліографічна інформація, фактографічні або тематичні добірки, дайджести, консультації, що полегшують користувачам самостійний пошук інформації, робота з традиційними й електронними документами тощо. Тобто різні інформаційні потреби користувачів задовольняються за допомогою цілої системи взаємопов'язаних між собою бібліотечних послуг.

Вважається, що чим більше послуг пропонує бібліотека користувачам, тим повніше використовується її потенціал. Сьогодні бібліотеками надаються такі послуги, як ксерокопювання, відтворення зображення за допомогою цифрового сканера, комп'ютерний набір та макетування текстів.

Проте зростає кількість людей, яким потрібна готова інформація «безпосередньо на стіл» і ще «на вчора». Отже, по-перше, треба впроваджувати обслуговування користувачів за допомогою електронної пошти передплаченими новими виданнями різної тематики, аналітичною, реферативною інформацією, ксерокопіями необхідних матеріалів; по-друге, на договірній основі з організаціями готувати тематичні добірки, здійснювати запис інформації з Інтернету на дискети, як це робиться в бібліотеках інших країн світу; по-третє, необхідно розширювати перелік послуг (наприклад, ознайомлення на веб-сайті з виставками, що проходять у бібліотеці, матеріалами читачьких конференцій тощо).

Розширення тематики потреб користувачів бібліотек, зменшення тиражів видань різко підвищується сьогодні роль міжбібліотечного абонементу. При цьому впровадження інформаційних технологій дає змогу оперативно виконувати замовлення й надсилати його електронною поштою.

Електронна доставка документів може здійснюватися декількома шляхами:

- пересилання файлів із зображенням сторінок документів за електронною адресою «основної» бібліотеки користувача з подальшим роздрукуванням на принтері й наданням читачеві копії на паперовому носії;
- пересилання файла за електронною адресою користувача;
- розміщення файла на сервері бібліотеки, звідки інформацію захирає сам користувач (у цьому випадку йому надсилається повідомлення про виконану послугу);
- пересилання файла з використанням шифрування або анонімної програми підтримки читачів каналом онлайн.

Треба розмежувати два напрями в роботі бібліотек з електронними ресурсами: використання запозичених ресурсів і створення власних. Адже бібліотека може бути присутня в Інтернеті як, по-перше, пасивний користувач чужої інформації, для чого достатньо володіти сеансовим (через телефонні канали) підключенням до Інтернету. Цього буде достатньо, щоб отримати можливість:

- шукати інформацію в глобальній мережі як серед загальнодоступних серверів, так і в спеціальних платних базах (реферативна інформація, електронні журнали, повнотекстова інформація з онлайн-баз даних та інших джерел);
- використовувати засоби електронного міжбібліотечного обміну для пошуку й замовлення літератури в українських і зарубіжних бібліотеках;
- брати участь в електронних конференціях з питань, що цікавлять бібліотеки тощо.

По-друге, бібліотека може бути повноцінно присутньою в Інтернеті лише як активний постачальник інформаційних ресурсів. У цьому випадку вона має створити власний веб-сервер [14].

Отже, упровадження нових інформаційних технологій та автоматизація дали змогу бібліотекам розширити сферу послуг. Разом з традиційними бібліотечними послугами бібліотеки мають можливість надавати сервісні послуги: відправлення або приймання повідомлень електронною поштою; користування послугами Інтернету; пошук інформації у всесвітній електронній мережі на замовлення; запис

інформації на дискету; друк на принтері; комп'ютерний переклад тексту; сканування; копіювання.

Насамперед це дало бібліотекам можливість розширити доступ фахівців до науково-технічної інформації, використовуючи сторонні ресурси. Використання сучасних технологій в обслуговуванні користувачів не тільки підвищує ефективність використання ресурсів бібліотеки, а й полегшує шлях користувача до інформації, надає престиж, привабливість бібліотеці [15].

Таким чином, разом з традиційними та новими сервісними послугами, використанням сучасних технологій бібліотеки можуть бути гідно представлені на інформаційному ринку та стати сучасними інформаційними центрами, функціонувати як виробнича система з обробки документно-інформаційного ресурсу та генерації інформаційних продуктів і послуг.

Список використаних джерел

1. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25 червня 1993 р. № 3322-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3322-12>. – Назва з екрана.

2. *Єжова Л. Ф.* Інформаційний маркетинг : навч. посіб. / Л.Ф. Єжова; Київ. нац. екон. ун-т. – К. : КНЕУ, 2002. – 560 с. – Бібліогр.: с. 483–489. – ISBN 966-574-349-X.

3. *Чубукова О.* Про формування національного ринку інформаційних продуктів та послуг / О. Чубукова // Економіка України. – 1999. – № 9. – С. 86–88.

4. *Чубукова О.* Формування національного інформаційного ринку [Електронний ресурс] / О. Чубукова. – Режим доступу: http://him-economics.blogspot.com/2007/05/blog-post_3165.html. – Назва з екрана.

5. *Ковальчук Т.* Сучасний інформаційний ринок (концептуально-пізнавальний контекст) / Т. Т. Ковальчук, І. Ю. Марко, Є. І. Марко. – К. : Знання, 2011. – 255 с. – (Серія «Сучасна економічна наука»).

6. Україна в топ-10 за обсягом інтернет-аудиторії в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://media.parliament.org.ua/n_tg/action/article_detail/article_id/3587. – Назва з екрана.

7. *Лановий В.* Національні особливості інформаційної економіки [Електронний ресурс] / В. Лановий. – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/news/2010/3/19/357482.htm>. – Назва з екрана.

8. INMIND нарахував, що Інтернетом користуються 32 % українців, TNS–38 % [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://media.parliament.org.ua/n_tg/action/article_detail/article_id/3657. – Назва з екрана.

9. З творчого доробку бібліотекарів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libportal.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=79&Itemid=0&limit=1&limitstart=10. – Назва з екрана.

10. *Лецкалюк І. Г.* Роль бібліотеки в інформаційному забезпеченні навчального, наукового та виховного процесів навчального закладу [Електронний ресурс] / І. Г. Лецкалюк, С. Ю. Загородна. – Режим доступу: http://www.library.tnpu.edu.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=69&Itemid=138. – Назва з екрана.

11. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 р. № 74/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z980074.html. – Назва з екрана.

12. *Горовий В.* Перспективи насичення інформаційного ринку в Україні у контексті науково-технічного прогресу [Електронний ресурс] / В. Горовий. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_53/Novouj.htm. – Назва з екрана.

13. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/09_bib_21.html. – Назва з екрана.

14. *Прокошева Т.* Політика Міністерства культури і мистецтв України щодо розвитку і використання бібліотечних ресурсів, впровадження сучасних бібліотечних послуг [Електронний ресурс] / Т. Прокошева. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3431>. – Назва з екрана.

15. *Посвистак О.* Інформаційний простір бібліотеки: нові технології – нові можливості [Електронний ресурс] / О. Посвистак. – Режим доступу: <http://personal.in.ua/article.php?ida=77>. – Назва з екрана.